

ся показники нижче середніх, що свідчить про значне регулювання економіки з метою отримання власної вигоди. Низький рівень показника свободи інвестицій, прав власності та державних витрат свідчать про розвиток сприятливого середовища для формування політичної ренти.

Завдяки міжнародним індексам можна опосередковано виміряти політичну ренту в Україні. Як свідчать дані індексів, у країні є незначні покращення в реформуванні економічної системи, однак загальна тенденція свідчить про незмінність або погіршення показників. Це створює умови для корупції та отримання політичної ренти.

Література

1. Грицина Л. А. Сталий розвиток України через призму міжнародних індексів / Л. А. Грицина // Вісник Хмельницького національного університету 2012. – № 3. – Т. 3. – С. 32-36.
2. Данилишин Б. Україна в міжнародних рейтингах сталого розвитку / Б. Данилишин, О. Веклич // Економіка України. – 2008. – № 7. – С. 13-23.
3. Мошенець О. В. Оцінка рентоорієнтованої поведінки в Україні міжнародними організаціями / О. В. Мошенець // Інвестиції : практика та досвід, 2009. – № 8. – С. 42-46.
4. Ярошко О. Сучасна Україна у дзеркалі міжнародних рейтингів / О. Ярошко // Економічний часопис ХХІ. – 2003. – № 6.
5. Прутська О. О. Інституціоналізм і проблеми економічної поведінки в перехідній економіці / О. О. Прутська. – К. : Логос, 2003. – 256 с.
6. Krueger Anne O. The Political Economy of the Rent-Seeking Society // American Economic Review. 1974. – No. 64. – p. 291-303.
7. Buchanan J. Et al. Rent Seeking and Profit Seeking // Toward a Theory of the Rent Seeking Society. – Texas: A&M Univ. Press, 1980.
8. Tollison R. Rent Seeking: A. Survey // Kyklos. – 1982. – Vol. 35. – No. 4.
9. Заостровцев А. Рентоориентированное поведение : потери для общества / А. Заостровцев // Вопросы экономики. – 2000. – № 5. – С. 31-44.
10. Офіційний сайт Transparency International [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.transparency.org>
11. Офіційний сайт World Bank Group [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.doingbusiness.org>
12. Офіційний сайту Freedom House [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.freedomhouse.org>
13. Офіційний сайту World Economic Forum [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.weforum.org>
14. Офіційний сайту The Heritage Foundation [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.heritage.org>

УДК 338.439:65.012.8(477)

М.Д. Курляк
*здобувач кафедри економіки та економічної безпеки,
Львівський державний університет внутрішніх справ*
Р.-Д.А. Кучер
аспірант, НІСД при Президентові України

Оцінка стану національної продовольчої безпеки України в контексті євроінтеграційних процесів

У статті досліджено науково-методичні підходи до оцінювання рівня національної

продовольчої безпеки держави, а також аналіз сучасного стану національної продовольчої безпеки України.

Ключові слова: продовольча безпека, моніторинг показників, індикатори продовольчої безпеки, загрози, показники безпеки.

М.Д. Курляк

*соискатель кафедры экономики и экономической безопасности,
Львовский государственный университет внутренних дел*

Р.-Д.А. Кучер

аспирант, НИСИ при Президенте Украины

Оценка состояния национальной продовольственной безопасности Украины в контексте евроинтеграционных процессов

В статье исследованы научно-методические подходы к оцениванию уровня национальной продовольственной безопасности государства, а также анализ современного состояния национальной продовольственной безопасности Украины.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, мониторинг показателей, индикаторы продовольственной безопасности, угрозы, показатели безопасности.

M.D. Kurlyak

*External PhD Student of the Department
of Economics and Economic Security
of Lviv State University of Internal Affairs*

R.-D.A. Kucher

*Postgraduate Student of National Institute
for Strategic Studies (NISS)
under the President of Ukraine*

Assessment of national food security of Ukraine in the context of European integration processes

The article deals with the scientific and methodological approaches to the assessment of the level of national food security of the state, as well as the analysis of the current state of national food security of Ukraine.

Keywords: food safety, indicators monitoring, indicators of food safety, threats, safety proof.

Постановка проблеми

Для України, яка протягом тривалого часу перебуває в стані соціально-економічної та фінансової кризи, а нині – у стані неоголошеної війни з країною агресором, проблема забезпечення продовольчої безпеки є надзвичайно актуальною. Академік Р.І. Тринько [12, с. 49] висловлює думку, з якою ми цілком погоджуємося, що розв'язання проблем продовольчої безпеки неможливе без адекватної оцінки її стану. Остання має не лише інформаційно-пізнавальне, а й практичне значення. Знаючи реальний стан продовольчої проблеми та її розвитку в часі можна виробити стиль поведінки суспільства, розробити конкретні заходи,

спрямовані на попередження та максимальне зниження дії негативних факторів впливу на погіршення продовольчого забезпечення. Таким чином, оцінка стану продовольчої безпеки України в контексті євроінтеграційних процесів на сьогодні має значний науковий і практичний інтерес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженню проблеми науково-методичного підходу до оцінювання рівня національної продовольчої безпеки держави присвячено значну кількість наукових праць. В Україні та за кордоном цією проблемою займалися О.В. Балусєва [6], І.Ф. Бінько [5], О.І. Гойчук [2], Б.В. Губський [3], Н.Є. Іванова [6], Є.М. Кирилук [7], О.С. Резнікова [11], Р.І. Тринько [12], В.Т. Шлемко [5] та інші. Однак аналіз наукових робіт вказаних авторів свідчить про відсутність об'єктивної оцінки сучасного стану національної продовольчої безпеки.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

На сьогодні в науковій літературі та господарській практиці сформувалося чимало методичних підходів до визначення рівня продовольчої безпеки, однак вони є подібними та взаємообумовленими, а також такими, що принципово різняться за способом та узагальненим показником оцінки її рівня.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження науково-методичних підходів до оцінювання рівня національної продовольчої безпеки держави, а також аналіз сучасного стану національної продовольчої безпеки України.

Виклад основного матеріалу дослідження

Для оцінювання стану і меж продовольчої безпеки на державному і внутрішньодержавних рівнях О.І. Гойчук [2] розробила систему базових індикаторів продовольчої безпеки. Ця система дає змогу за мінімальної кількості показників оцінити рівень продовольчої безпеки з точки зору самозабезпечення, незалежність, доступність, збалансованість і якість харчування.

Система запропонованих індикаторів дає змогу всебічно характеризувати стан кожної з підсистем продовольчої системи, а саме: виробництво продовольства, формування і розподіл продовольчих ресурсів, споживання продовольства [2, с 24-25].

У дослідженні продовольчої безпеки О.С. Резнікова [11, с 14-15] пропонує систему моніторингу економічної доступності продовольства. На першому етапі моніторингу визначаються показники, що характеризують економічну доступність продовольства. На другому – здійснюється оцінювання платоспроможного попиту на продовольство, що потребує встановлення взаємозв'язку рівня харчування не тільки з доходами населення, а й з цінами на продовольство. На третьому – оцінюється ступінь нерівномірності економічної доступності продовольства. На четвертому – здійснюється оцінювання енергетичної цінності й збалансованості добового раціону споживаних продуктів за децильними групами. На п'ятому – проводиться оцінювання рівня споживання основних харчових продуктів у родинях, які мають дітей.

Після цього необхідно проводити оцінювання ступеня забезпеченості країни основними видами сільськогосподарської продукції, що досягається як за рахунок власного виробництва, так і міжрегіонального товарообміну. Далі визначається рівень самозабезпеченості базовими видами сільськогосподарської продукції, що оцінюється відношенням обсягу власного виробництва сільськогосподарського продукту (за винятком виробничого споживання й втрат) до

внутрішнього його споживання та виражається ступенем можливого задоволення потреб населення в продовольстві. Таким чином, рівень продовольчої безпеки України пропонує оцінювати на основі аналізу системи стану продовольчого забезпечення (табл. 1).

Таблиця 1

Градація оцінок стану продовольчої безпеки України

Стан продовольчої безпеки	Межі виміру рівня	Оцінка стану
Стале продовольче забезпечення	Продовольчі ресурси країни формуються за рахунок власного виробництва, країна має можливості для вивозу продовольства на світові ринки	Високий
Припустимий рівень продовольчої залежності	Продовольчі ресурси країни формуються на основі балансу: власне виробництво в межах 80-85%, вивіз; продовольства (у т.ч. експорт) – 15-20% ввіз; продовольства (у т.ч. імпорт) – 15-20% ввіз	Нормальний
Мінімально припустиме продовольче забезпечення	Рівень, при якому за рахунок власного виробництва забезпечується понад 60%, але менше 80% споживаного продовольства	Низький
Передкризовий стан продовольчого забезпечення	Рівень, нижче якого настає залежність від імпорту, потреби населення в продовольстві задовольняються за рахунок власного виробництва менше 60%	Загрозливий
Кризовий стан продовольчого забезпечення	Повна залежність від імпорту	Критичний

Джерело: [11, с 15]

На сьогодні в Україні діє Постанова Кабінету Міністрів України «Про деякі питання продовольчої безпеки» [4], якою затверджено методику визначення основних індикаторів продовольчої безпеки. Відповідно до неї визначаються основні індикатори продовольчої безпеки, а також їх мінімальні межі. Якщо хоча б один із них виходить за рамки норми, то це може свідчити про загрозу продовольчій безпеці.

Індикатори, що характеризують стан продовольчої безпеки держави (регіону), розраховуються за такими основними групами харчових продуктів: хліб і хлібопродукти; картопля; овочі, баштанні; фрукти, ягоди і виноград; цукор; олія; м'ясо і м'ясопродукти; молоко і молокопродукти; риба і рибопродукти; яйця.

Одним із основних індикаторів рівня продовольчої безпеки є добова енергетична цінність раціону людини, що визначається як сума добутоків одиниці маси окремих видів продуктів, що споживаються людиною протягом доби, та їхня енергетичної цінності. Цей індикатор характеризує рівень задоволеності фізіологічних потреб населення в енергії та харчових речовинах відповідно до вимог збалансованого раціону харчування людини. Гранична (порогова) величина цього індикатора становить 2500 ккал на добу, що значно менше мінімального фізіологічного нормативу Всесвітньої організації охорони здоров'я, який дорівнює 3000 ккал. При цьому 55% добового раціону повинно забезпечуватися за рахунок споживання продуктів тваринного походження. За даними Державної служби статистики (табл. 1.2) у 1990 р. середньодобова калорійність спожитих продуктів харчування в розрахунку на 1 особу в Україні становила 3597 ккал, у 2000 р. – 2661 ккал, у 2008 р., – 2998 ккал, у 2014 р. вже становить 2939 ккал [8]. Слід зазначити, що в розвинених країнах світу норма споживан-

ня, нижче якої починається процес голодування, становить 2800-3000 ккал на день [6].

Наступним індикатором рівня продовольчої безпеки є забезпечення раціону людини основними видами продуктів, що визначається як співвідношення між фактичним споживанням окремого продукту та його раціональною нормою. Нормальною вважається ситуація, коли фактичне споживання продуктів харчування особою впродовж року відповідає його раціональній нормі, тобто коефіцієнт співвідношення між фактичним і раціональним споживанням дорівнює одиниці.

Як свідчать дані Державної служби статистики України та власні розрахунки (табл. 2), протягом останнього десятиріччя в Україні спостерігається одноманітне харчування населення – енергетична цінність раціону забезпечується в основному вуглеводами та жирами за рахунок хліба і хлібопродуктів, картоплі, яєць та олії, що є свідченням незбалансованості харчування. Значно нижче раціональної норми у 2014 р. споживання м'яса і м'ясопродуктів – 68% раціональної норми, молока і молокопродуктів – 59%, риби і рибопродуктів – 56%, фруктів ягід і винограду – 58%, цукру – 96% [8].

Таблиця 2

**Споживання продуктів харчування населенням України
(на одну особу в рік, кг)**

	Раціон. норма*	Фактичне споживання**							Індикатор достатності споживання***						
		2000	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2000	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Хліб	101	124,9	111,7	111,3	110,4	109,4	108,4	108,5	1,24	1,11	1,10	1,09	1,08	1,07	1,07
М'ясо	80	32,8	49,7	52	51,2	54,4	56,1	54,1	0,41	0,62	0,65	0,64	0,68	0,70	0,68
Молоко	380	199,1	212,4	206,4	204,9	214,9	220,9	222,8	0,52	0,56	0,54	0,54	0,57	0,58	0,59
Риба	20	8,4	15,1	14,5	13,4	13,6	14,6	11,1	0,42	0,76	0,73	0,67	0,68	0,73	0,56
Яйця (шт)	290	166	272	290	310	307	309	310	0,57	0,94	1,00	1,07	1,06	1,07	1,07
Овочі	161	101,7	137,1	143,5	162,8	163,4	163,3	163,2	0,63	0,85	0,89	1,01	1,01	1,01	1,01
Ягоди	90	29,3	45,6	48	52,6	53,3	56,3	52,3	0,33	0,51	0,53	0,58	0,59	0,63	0,58
Картопля	124	135,4	133	128,9	139,3	140,2	135,4	141,0	1,09	1,07	1,04	1,12	1,13	1,09	1,14
Цукор	38	36,8	37,9	37,1	38,5	37,6	37,1	36,3	0,97	1,00	0,98	1,01	0,99	0,98	0,96
Олія	13	9,4	15,4	14,8	13,7	13	13,3	13,1	0,72	1,18	1,14	1,05	1,00	1,02	1,01

Джерело: * – розрахунок МОЗ

** – офіційний сайт Державної служби статистики України

*** – розраховано автором

Як і в попередні роки, фактичне споживання за продовольчими групами «хліб і хлібопродукти», «яйця», «овочі, баштанні» «картопля», «олія» перевищує раціональну норму, що є свідченням незбалансованості харчування населення, яке намагається забезпечити свої енергетичні потреби за рахунок більш економічно доступних продуктів.

Важливим індикатором, що дає можливість оцінити рівень продовольчої безпеки, є достатність запасів зерна в державних ресурсах, що визначається як співвідношення між обсягами продовольчого зерна в державному продовольчому резерві та обсягами внутрішнього споживання населенням хліба і хлібопродуктів у перерахунку на зерно. Граничним (пороговим) критерієм для зазначеного показника вважається його 17-відсотковий рівень, що відповідає 60 дням споживання.

За даними Міністерства економіки України [8], на початок 2008 р. в державному продовольчому резерві було 472 тис. т продовольчого зерна, обсяг внутрішнього споживання населенням хліба і хлібопродуктів у перерахунку на зерно у 2007 р. становив 7090 тис. тонн. Виходячи з цього індикатор достатності запасів

зерна становив 6,7%, хоча граничне (порогове) його значення – 17%. У 2008 р. ситуація дещо змінилася в результаті збільшення валового збору зернових та активізації інтервенційних операцій з боку Аграрного фонду. На початок 2013 р. в державному інтервенційному фонді було в наявності 1680 тис. т зерна, обсяг середньорічного внутрішнього споживання населенням хліба і хлібопродуктів у перерахунку на зерно, за даними статистики, становив 6653 тис. тонн. Виходячи з цього, індикатор достатності запасів зерна становив 25%, що відповідає положенням Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» [9], ст. 9 якого визначено, що державний інтервенційний фонд має бути сформований у обсязі не менше 20% внутрішнього споживання. Однак ці показники не викликають оптимізму. Адже ефективність використання земель в нашій країні значно нижча, ніж у середньому по Європі. Нині площа сільськогосподарських угідь в Україні, за даними Державної служби статистики, становить 41,7 млн га, у тому числі ріллі – 33 млн гектарів. У розрахунку на одного жителя в країні припадає 0,9 га сільськогосподарських угідь, у тому числі 0,7 га ріллі, тоді як у середньому по Європі ці показники становлять відповідно 0,44 і 0,25 гектара.

Одним із індикаторів рівня продовольчої безпеки є економічна доступність продуктів, що визначається як частка сукупних витрат на харчування в загальному підсумку сукупних витрат домогосподарств.

Згідно з офіційно затвердженою методикою визначення індикаторів продовольчої безпеки [4] граничним (пороговим) критерієм для цього показника вважається його 60-відсотковий рівень. Хоча аналіз наукових публікацій з проблем економічної та продовольчої безпеки [2; 3; 5] дає підстави сформулювати порогове (граничне) значення цього індикатора на рівні 30-40%.

Граничним (пороговим) критерієм для зазначеного показника вважається його 60-відсотковий рівень. В Україні у 2007 р. середньомісячні витрати домогосподарства на харчування становили 915,54 грн при сукупних витратах на рівні 1721,98 гривні. За даними Державної служби статистики України, у 2012 р. сукупні витрати домогосподарств становили 3591,76 грн на місяць, що на 3,9% більше проти попереднього року. Із загальної суми домогосподарства в 2012 році витрачали на харчування 1866,74 грн на місяць проти 1836,69 грн у 2011 році. Таким чином, індикатор доступності продуктів харчування у 2012 р. становив 52,0% (без урахування рівня інфляції) при його 60-відсотковому граничному критерії. Порівняно з 2011 роком показник покращився на 1,1 відсоткових пункти [1]. Хоча частка витрат на харчування в США, наприклад, становить 11-12%, і навіть бідні витрачають на харчування лише близько чверті своїх доходів. Пересічний швед витрачає на харчі 23% доходів, японці і французи – 18-19%, голландці, німці та англійці – 14-15%, канадці – 12%. Межу бідності в США розраховують, базуючись на результатах багаторічного вивчення сімейних бюджетів, які показують, що в найбідніших сім'ях на харчування витрачається більше третини доходу. У Японії бідною вважається сім'я, у якій витрати на харчування перевищують 35% [7, с. 49-58].

Ще одним індикатором рівня продовольчої безпеки є диференціація вартості харчування за соціальними групами, що відстежується в динаміці та розраховується як співвідношення між вартістю харчування 20% домогосподарств із найбільшими доходами та вартістю харчування 20% домогосподарств із найменшими доходами.

Для визначення рівня продовольчої безпеки використовується і такий індикатор, як ємність внутрішнього ринку окремих продуктів, що відстежується в

динаміці та визначається в натуральному виразі як добуток споживання певного продукту та середньорічної чисельності населення.

Оскільки споживання населенням продуктів харчування (більшості їх видів) є нижчим від раціональних норм, то відповідно ємність внутрішнього ринку продуктів харчування є меншою за економічно обґрунтований рівень. Низька ємність внутрішнього ринку продуктів харчування – одна з причин незадовільних темпів розвитку аграрного сектору економіки, оскільки за ринкових умов якщо немає попиту, то не буде й виробництва.

Також важливим індикатором рівня продовольчої безпеки є продовольча незалежність за окремим продуктом, що визначається як співвідношення між обсягом імпорту окремого продукту в натуральному виразі та ємністю його внутрішнього ринку. Граничним (пороговим) критерієм для цього показника вважається його 30-відсотковий рівень [4].

Таким чином, найвищий ступінь безпеки досягається за умови, коли весь комплекс показників є в допустимих межах своїх порогових значень, а ці значення досягаються не на шкоду іншим складовим безпеки.

Висновки

Отже, найвищий ступінь продовольчої безпеки досягається за умови, коли весь комплекс показників які її визначають знаходяться в межах діапазону допустимих порогових значень, а ці значення досягаються не на шкоду іншим функціональним складовим безпеки. Фактичне споживання за продовольчими групами «хліб і хлібопродукти», «яйця», «овочі, баштанні» «картопля», «олія» перевищує раціональну норму, що є свідченням незбалансованості харчування населення, яке намагається забезпечити власні енергетичні потреби за рахунок більш економічно доступних продуктів. Споживання м'яса, молока, риби, фруктів і ягід знизилася до критичної межі. Таким чином, протягом більше десяти років у країні спостерігається одноманітне жирowo-вуглеводне харчування більшої частини населення.

Таким чином, оцінка стану національної продовольчої безпеки має важливе методологічне та практичне значення для забезпечення продовольчої безпеки. Дотримання зазначених методичних підходів при оцінюванні рівня продовольчої безпеки гарантує об'єктивний аналіз її стану, допомагає визначити й усунути небезпечні тенденції в її формуванні. Виявлення загроз і прогнозування наслідків доцільно здійснювати на основі моніторингу показників продовольчої безпеки, а всі залежності між показниками безпеки та їх пороговими значеннями необхідно розглядати в динаміці, оскільки поява будь-яких стійких змін потребує ретельного аналізу.

Література

1. Витрати і ресурси до домогосподарств України у I кварталі 2012 року : Статистичний бюлетень / за ред. І. І. Осипова ; Державна служба статистики України – К., 2012. – 145 с.
2. Гойчук О. І. Продовольча безпека : монографія / О. І. Гойчук. – Житомир : Полісся, 2004. – 348 с.
3. Губський Б. В. Економічна безпека : методологія виміру, стан і стратегія забезпечення / Б. В. Губський. – К., 2001. – 122 с.
4. Деякі питання продовольчої безпеки : Постанова КМУ від 5 грудня 2007 р. № 1379-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>
5. Економічна безпека України : сутність і напрямки забезпечення : монографія / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – К. : НІСД, 1997. – 144 с.
6. Іванова Н. Є. Система індикаторів продовольчої безпеки України : огляд та аналіз / Н. Є. Іванова, О. В. Балуєва // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=641>

7. Кирилюк Є. М. Сучасний стан і шляхи гарантування продовольчої безпеки України / Є. М. Кирилюк // Вісн. Черкас. ун-ту. Сер. : Економічні науки. – 2009. – Вип. 153. – С. 49-58.

8. Офіційний сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

9. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» // Відомості Верховної Ради України від 24 червня 2004 р. № 1877-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>

10. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ від 29 жовтня 2013 р. № 1277 / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.kmu.gov.ua>

11. Резнікова О. С. Продовольча безпека в умовах глобалізації економіки : теорія, методологія, практика : автореф. дис. ... док. екон. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / О. С. Резнікова. – К., 2012. – 52 с.

12. Тринько Р. І. Продовольча безпека : аналітична діагностика : монографія / Р. І. Тринько. – Львів, 2010. – 168 с.

УДК 338.242.4

Є.В. Нікішин
*аспірант кафедри управління
фінансово-економічною безпекою,
Університет економіки та права «КРОК»*

Оцінка економічних збитків здоров'ю населення Київського регіону, зумовлених недостатнім і нераціональним харчуванням

Досліджено динаміку та роль впливу нераціонального харчування на рівень захворюваності населення Київського регіону. Визначено розміри сукупних економічних збитків від захворюваності та порівняння їх з розмірами капітальних інвестицій у сільське господарство регіону.

Ключові слова: економічна безпека, сукупні збитки, нераціональне харчування, захворюваність населення.

Е.В. Никишин
*аспірант кафедри управління
фінансово-экономической безопасностью,
Университет экономики и права «КРОК»*

Оценка экономического ущерба здоровью населения Киевского региона, обусловленного недостаточным и нерациональным питанием

Исследована динамика и роль влияния нерационального питания на уровень заболеваемости населения Киевского региона. Определены размеры совокупных экономических убытков от заболеваемости, сделано сравнение их с размерами капитальных инвестиций в сельское хозяйство региона.

Ключевые слова: экономическая безопасность, совокупные убытки, нерациональное питание, заболеваемость населения.